

Mirosław Żelazny, *Estetyka dla kognitywistów (wykłady autorskie)*,
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
w Toruniu, Toruń 2017, ss. 178

Mirosław Żelazny, którego dorobek w zakresie estetyki jest powszechnie znany i uznany w środowisku filozoficznym (jego prace należą do kanonu lektur obowiązujących studenta filozofii), tym razem opublikował wykłady z estetyki przygotowane dla studentów kognitywistyki. Wykłady mają charakter autorski, co w tym przypadku oznacza, że jest to oryginalna próba ukazania związku estetyki z problematyką będącą przedmiotem zainteresowań i badań współczesnej kognitywistyki oraz określenia statusu estetyki w kognitywistycznych badaniach umysłu ludzkiego. Zarówno sposób powiązania tych dyscyplin, jak i przedstawienia estetyki jako dziedziny „atrakcyjnej” dla kognitywistów mają charakter nowatorski i godny upowszechnienia. Wykłady są nie tylko próbą spojrzenia na estetykę, w zakresie podstawowych jej pojęć i wartości, z punktu widzenia specyficznego dla kognitywistyki, ale też ukazują ją jako jedną z głównych dziedzin wszelkiej wiedzy dotyczącej ludzkiego umysłu. Warunkiem postrzegania rzeczy jako pięknych jest posiadanie przez ludzki umysł swoistego „oprogramowania”. Tworzą je cechy wrodzone (zdolność do tworzenia „świata czystej geometrii”) i nabyte. Cechy „nabyte” to wiedza o tym, jak przedmioty (figury) geometrii łączyć w harmonijne całości (układy) lub „choćby jak je w tych układach postrzegać”. Estetyka epistemologiczna zajmuje się badaniem owych form „oprogramowania”. W opinii Mirosława Żelaznego tak określonego przedmiotu badań estetyki epistemologicznej nie można marginalizować, traktować jako dodatku, uzupełnienia do badań nad strukturą i funkcjami ludzkiego umysłu, gdyż „odczucia przyjemności i przykrości stanowią [...] jedną z najważniejszych funkcji umysłu,

bez której nie byłoby możliwe nawet najbardziej ściśle i obiektywne poznanie”. W kolejnych wykładach M. Żelazny przedstawia znane, wypracowane przez wielowiekową tradycję uprawiania estetyki kategorie i pojęcia, zwracając uwagę na ich ugruntowanie oraz związek z różnymi stanowiskami teoriopoznawczymi, od Platona, przez I. Kanta do E. Husserla. Czytelnik *Wykładów* Żelaznego ma okazję zapoznać się więc nie tylko z podstawową problematyką estetyki, ale też teorii poznania, a miejscami także ontologii i etyki oraz historią tych dyscyplin, wyłożoną w sposób systematyczny (nie chronologiczny), w powiązaniu z rozważanymi zagadnieniami.

Praca składa się z dwudziestu wykładów z estetyki oraz dwóch wykładów z filozofii muzyki (*Czym jest muzyka?* i *Wybrane podstawowe zagadnienia filozofii muzyki*). W wykładzie *Trzy sfery umysłu* Żelazny odnosi się kategorii duszy/psychiki przez pryzmat koncepcji trójpodziału duszy Platona, przez *Krytyki* Kanta do trójczłonowej koncepcji umysłu Karla Gustawa Junga. Przedmiotem kolejnego są transcendentalia: prawda, dobro i piękno. Żelazny stwierdza tu, że idea prawdy jest głównym transcendentaliem dla naszego rozumu. Jest ona siłą napędową aktywności całego umysłu, choć nie może on funkcjonować bez swych pozostałych części (popędliwej i pożądlivej). W części czwartej Żelazny charakteryzuje przyjemność witalną i przyjemność duchową, zwracając szczególnie uwagę na specyfikę smaku estetycznego. W następnych omawia: rolę uczucia rozkoszy w poznawczej aktywności umysłu, różnice między umysłem i inteligencją, odnosi się do tzw. sztucznej inteligencji, estetycznej władzy sądzenia, pojęcia piękna (zdaniem Żelaznego piękno można określić, ale nie da się go zdefiniować), wielkości i wzniosłości, wyjaśnia istotę „pozoru estetycznego” i pojęcie „formacji ducha”, genezę komunikacji egzystencjalnej w połączeniu z przeżywaniem wartości estetycznych, charakteryzuje wartości estetyczne i artystyczne, wyjaśnia fenomen geniuszu artystycznego, wartość estetyczną dzieł sztuki i dzieł naukowych oraz istotę tzw. ostrych wartości estetycznych (tragizmu, komizmu i godności). W *Zakończeniu* autor dokonuje syntetycznego podsumowania głównych idei leżących, w jego przekonaniu, u podstaw estetyki i kognitywistyki. Za fundament określający funkcjonowanie ludzkiego umysłu Żelazny uznaje ideę jedności. Pytanie o jedność dotyczy wszystkich idei czystego rozumu, a więc idei prawdy, dobra oraz piękna rozumianego jako jedność harmonii i proporcji. Zdaniem autora *Wykładów* umysł sprawnie funkcjonujący nie może faworyzować jednej idei, a pomijać pozostałe. Żelazny (jest to główne przesłanie

jego wykładów dla kognitywistów i nie tylko), zaleca korzystanie w życiu z wszystkich władz umysłu, bez względu na to, która z nich (za sprawą natury) w indywidualnych przypadkach dominuje. Kognitywna analiza umysłu nie może ignorować estetyki, umysł nie może się bowiem obyć bez odczucia przyjemności i przykrości. Traktowanie estetyki w badaniach ludzkiego umysłu jako „kwiatka do kożucha” (określenie Żelaznego) byłoby tożsame z marginalizowaniem jednej z jego najważniejszych funkcji, czyli uczucia rozkoszy płynącego z „poczucia harmonii i proporcji przedmiotów pięknych”. Do zbioru dwudziestu wykładów zakończonych podsumowaniem dołączono dwa teksty: jeden poświęcony istocie muzyki, drugi podstawowym zadaniom filozofii muzyki. Szukając odpowiedzi na pytanie, czym jest muzyka?, M. Żelazny zwraca uwagę na konieczność odróżnienia piękna niezależnego (poda nam się bez odwoływania się do wiedzy) od piękna zależnego (o tym, czy coś jest piękne, decyduje wiedza teoretyczna i empiryczna). Za piękno właściwe uznaje się jedynie piękno niezależne. Autor *Wykładów* analizuje różne podejścia do piękna jako piękna zależnego, w tym zwraca uwagę na możliwość rozpatrywania go z perspektywy biologicznej (muzyka wywołuje różne emocje, od łez po euforię i agresję, wrażliwość na muzykę może być zależna od budowy mózgu, czynników biochemicznych). Te biologiczne determinanty są dziś przedmiotem badań bioestetyki i neuroestetyki, szczegółowych dyscyplin, które rozwinęły się w obszarze kognitywistyki. Muzyka jest też rozpatrywana z perspektywy matematycznej i fizycznej. Do odbioru muzyki, zdaniem Żelaznego, niezbędne są jednak nie tylko określone predyspozycje biologiczne, ale też psychiczne (umiejętność odbioru, wiedza teoretyczna). Niemożność określenia, na czym ostatecznie polega relacja między organizmem a psychiką, skłania Żelaznego do użycia terminu „jestestwo”, który obejmuje zarówno organizm, jak i psychikę. Fenomen muzyki określa ostatecznie jako jeden ze „sposobów bycia ludzkiego jestestwa”.

Wykłady z estetyki dla kognitywistów M. Żelaznego mają, oprócz wskazanych już na wstępie walorów teoretycznych, jeszcze jeden – dydaktyczny. Praca zawiera liczne przykłady zaczerpnięte z natury, nauki lub życia. Taka egzemplifikacja znacznie ułatwia zrozumienie trudnych, złożonych i problematycznych kwestii. *Wykłady* napisane są przystępnym językiem. „Przystępnym” nie znaczy tu oczywiście kolokwialnym. Przystępność i jasność wywodu to efekt precyzyjnego myślenia i właściwego doboru terminów. Wszystkie pojęcia i terminy używane po raz pierwszy są definio-

wane, a kwestie szczególnie istotne podkreślone przy użyciu pogrubionej czcionki. Praca M. Żelaznego kierowana jest przede wszystkim do studentów kognitywistyki. Ukazanie estetyki jako niezbędnego i koniecznego elementu badań kognitywistycznych może być dla nich zachętą do podjęcia w przyszłości samodzielnych badań. W równym stopniu powinna także zainteresować adeptów filozofii, gdyż ukazuje problematykę estetyczną w kontekście nieznanym dawniejszej tradycji.

Ewa Starzyńska-Kościuszko
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Polska
e-mail: evakosciuszko@interia.pl